

Др Драган БОГЕТИЋ

ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКИ ОДНОСИ У СЕНЦИ АРАПСКО-ИЗРАЕЛСКОГ РАТА 1973. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: У раду је анализирано погоршање у односима Југославије и САД-а због раличите стратегије двеју држава према кључним актерима арапско-израелског рата 1973. Званичници из Београда су оштро осуђивали безрезервну америчку подршку Израелу, који је упорно одбијао да се повуче са окупираних арапских територија и игнорисао бројне резолуције и одлуке Уједињених нација које су регулисале ту материју. У америчким политичким круговима су, пак, осуде из Београда тумачене као својеврсна „антиамеричка кампања“ и покушај Југославије да кроз ту кампању обезбеди себи лидерску позицију у покрету несврстаности.

Кључне речи: Блиски исток, рат, Југославија, САД, Египат, Израел, Тито, Кисинџер, Форд, несврстаност, велике силе

Самит несврстаних у Алжиру септембра 1973, на коме су се све чланице покрета несврстаности обавезале на безрезервну подршку арапским земљама чије је територије окупирао Израел после јунског рата 1967. године, и нови арапско-израелски рат 1973. довели су до кулминације југословенско-америчких несугласица произашлих из различитог виђења кључних премиса очувања међународног мира и безбедности у свету. У Вашингтону су још пре избијања арапско-израелског рата с великим незадовољством примане оштре југословенске изјаве поводом америчке политике на Блиском истоку, Кипру, у Панами и Чилеу и Титове осуде упућене председнику Ричарду Никсону (Richard Nixon) због неспремности америчке владе да подржи захтеве несврстаних земаља у вези са реструктурисањем актуелног међународног економског система.¹

Нови, четврти по реду, арапско-израелски рат, за разли-

* Рад је написан у оквиру пројекта *Српско друштво у југословенској држави у 20. веку: између демократије и диктатуре*, (№ 177016), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

1 Dušan Nikoliš, *SAD. Strategija dominacije*, Beograd, 1985; Dragan i Olivera Bogetić, *Nastanak i razvoj politike i pokreta nesvrstanosti*, Beograd, 1981; Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd, 1976; Ivo Visković, „Односи Југославије и Сједињених Америчких Држава“, *Jugoslavenski pregled*, Godina XXXII, 1. 1988, str. 23–45.

ку од претходних, започели су Египат и Сирија, рачунајући на значајне војно-тактичке предности које са собом носи „фактор изненађења“. Наиме, рат су започели 6. октобра 1973, на најсветији празник јеврејске године – Јом Кипур, због чега је тај рат касније често и називан „јомкипурски рат“. Удружене египатске и сиријске оружане снаге извршиле су инвазију на Синајско полуострво и на Голанску висораван, подручја која је Израел окупирао после Шестодневног рата, јуна 1967. године. У првих десетак дана арапске снаге су потиснуле Израел на оба фронта. Египатске трупе су прешле Суецки канал и приморале на предају на стотине изненађених израелских војника. На северу је сиријска армија представљала још озбиљнију претњу јеврејској држави, пробијајући линију одбране на Голанској висоравни, чиме је израелску територију такорећи поделила на два дела. Израелу је, по први пут у рату са својим суседима, претио тотални војни дебакл. У таквој ситуацији, на кратко, амерички званичници су се колебали како да одговоре на успаничени захтев израелске премијерке Голде Меир, која је захтевала хитну и врло обимну војну помоћ САД-а. Унутар америчких политичких кругова први пут није постојало потпуно јединство око оптималне стратегије у вези са ратом на Блиском истоку. Постављало се питање да ли поступити у складу са проценом већине америчких савезника из НАТО-а, „да Израелце треба мало спустити на земљу“, с обзиром на њихово вишегодишње одлучно одбијање да приступе преговорима којима би се разрешила блискоисточна криза. Управо због израелске непопустљивости и непоштовања резолуција и одлука Савета безбедности УН-а у којима се инсистира да Израел напусти све територије које је окупирао у рату 1967. дошло се у ситуацију да је једино решење – пораз Израела у рату са арапским земљама чију је територију окупирао. Међутим, под притиском јеврејских група у Стејт департменту и Конгресу и дела јавног мњења, Американци су и овај пут изашли у сусрет израелској влади. У том смислу, амерички председник Никсон је 21. октобра наредио да се успостави ваздушни мост, како би снабдео Израел оружјем и војном опремом. У релативно кратком року Израелу је испоручено више од 33 тоне најмодернијег америчког наоружања. Преко америчких сателита Израелцима су достављани снимци на којима су се јасно виделе „рупе“ у одбрани противника. На Синају су се тајно искрцали амерички „добровољци“, потпомогнути америчком авијацијом. Све то било је пресудно за велики преокрет у рату. Сиријске оружане снаге враћене су назад иза првобитне линије разграничења на Голанској висоравни, а пошто су израелске трупе поново прешле Суецки канал, опкољена је ударна Трећа египатска армија.² Пошто су се Американци директно ангажовали у

2 Robert D. Šulcinger, *Američka diplomatija od 1900. godine*, Beograd, 2011; Anvar el Sadat, *U potrazi za identitetom. Autobiografija*, Zagreb, 1979; Josip Moćnik,

овом сукобу, Совјети су запретили да ће директно војно интервенисати на страни Египта. У САД-у је проглашено стање највише ратне приправности оружаних снага. Тако долази до међународне кризе која је у много чему подсећала на ону кубанску из 1962. године.³ Па, ипак, криза је привремено разрешена 22. октобра 1973, усвајањем Резолуције 338 Савета безбедности УН-а, која је инсистирала на моменталном прекиду ватре и на примени раније усвојене Резолуције 242.⁴ Границе су поново враћене на почетну позицију.

Окончање рата резултирало је „пат позицијом“ између Арапа и Израела која је сама по себи наметала Америку као обо-страно прихватљивог посредника. Државни секретар Кисинџер се прихватио те улоге, користећи је као изговор да истисне Совјетски Савез са Блиског истока. Египатски председник Анвар ел Садат је подржавао такав обрт, што се видело и из чињенице да је још јула 1972. ускратио гостопримство за 15.000 совјетских војних саветника.⁵ Наступило је време када ни Израелци ни Египћани нису желели мешање Совјетског Савеза. Уместо тога, Кисинџер је отпочео процес „шатл дипломатије“, путујући стално од Каира до Јерусалима и назад, како би постигао обострано прихватљив споразум. Споразум са Сиријцима је теже било постићи, јер су они били ближи Совјетима и мрзели су Израелце много више него Египћани.⁶

Безрезервна подршка Југославије својим арапским савезницима из покрета несврстаности, комбинована са оштрим нападима на израелске званичнике, али и често необјективном и неодмереном осудом целокупне америчке блискоисточне политике – изазивала је бујицу незадовољства у Вашингтону и актуелизовала стално присутну дилему у америчким политичким круговима о сврсисходности даљег форсирања тесне сарадње са Београдом. Кисинџер је замерао Југославији што „нема разумевања за америчке виталне интересе“ и што „не налази ни једну лепу реч за оно што су САД позитивно учиниле у Вијетнаму и на

United States-Yugoslav relations, 1961–80: The Twilight of Tito's era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America's Yugoslav Policy, Bowling Green, Ohio, 2008; *Четврти арапско-израелски рат октобар 1973*, Београд, 1974, (Интерно издање Генералштаба ЈНА).

3 Robert D. Šulcinger, *n. d.*, str. 296; Bora Jevtić, *Међународна улога несврстаности*, Београд, 1976, str. 273–278.

4 Резолуцију 242, по окончању трећег арапско-израелског рата (од 6. до 10. јуна 1967), усвојио је Савет безбедности УН-а 22. новембра 1967. У њој се захтева хитно повлачење израелских снага са окупираних територија, обустава ратног стања и признање суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности свих држава овог подручја.

5 Anvar el Sadat, *n. d.*, str. 242

6 Robert D. Šulcinger, *n. d.*, str. 295–298; Архив Југославије (АЈ), Кабинет председника Републике (КРР), I-2/55, Совјетски Савез и рат на Блиском истоку; Неки елементи међународне ситуације у вези са кризом на Блиском истоку.

Блиском истоку". На заседању Генералне скупштине УН-а изнео је констатацију „да је несврставање заправо сврставање у нови блок, који безобзирно критикује САД много више него што САД критикују СССР и Кина". Ту исту примедбу у више наврата изнео је и југословенском амбасадору Томи Гранфилу. То је уједно и био разлог, што је Кисинџер одбио да се сусретне у Њујорку са Милошем Минићем.⁷

Ствари су се додатно искомпликовале због тога што је Југославија представљала важну станицу на ваздушном мосту који је успоставио СССР према блискоисточном ратишту како би помогао Египћанима и Сиријцима у ратним операцијама против Израела. То је у Вашингтону тумачено као југословенско одустајање од кључног начела несврстане политике да се на сопственој територији не могу налазити базе једног од супротстављених блокова. Југословенски амбасадор у САД-у Тома Гранфил је информисао своју владу о америчком притиску на НАТО земље да траже од Југославије „да не дозволи прелет совјетским авионима, а посебно да не пружи аеродромске услуге за ваздушни мост СССР-а". У том контексту је тумачено и писање *Њујорк Тајмса* о захтеву из Вашингтона, после успостављања ваздушног моста, упућеном НАТО земљама „да охладе своје трговинске и политичке односе са совјетским блоком и Југославијом".⁸

Иначе, основна разлика у ставовима Југославије и САД-а око разрешења блискоисточне кризе произилазила је из различитог поимања конкретних мера које би требало преузети у том правцу и могућих санкција према Израелу због његовог игнорисања одлука и резолуција Уједињених нација у којима се инсистира на повлачењу израелске војске са окупираних арапских територија. Југословени су главни узрок застоја у решавању блискоисточне кризе видели у неспремности САД-а да искористи свој утицај на Израел и изврши притисак на израелско руководство да одустане од свог максималистичког програма у односу на арапске суседе и отпочне званичне преговоре са Арапима о целовитом решењу свих спорних питања. Уместо тога, Американци су се одлучили за директну војну подршку Израелу у моменту када је он доживео прве велике поразе у рату са Арапима и када би био приморан да коначно учини неопходне кораке у правцу трајног решавања блискоисточне кризе. САД је својим директним војним ангажовањем, по мишљењу југословенских политичара, омогућио велики обрт у арапско-израелском рату у корист Израелаца, који су захваљујући томе сада наставили са политиком игнорисања одлука и резолуција Савета безбедности УН-а и иницијатива за преговорима. У том

7 AJ, KPR, I-3-a/107-211, Informacija o odnosima Jugoslavija – SAD.

8 AJ, KPR, I-5-b/104-19, Informacija povodom američkog zahteva članicama NATO-a da „ohlade" односе са SFRJ због става према блискоисточној кризи.

смислу, уместо да помажу жртвама агресије, Сједињене Америчке Државе заправо помажу агресоре.⁹

Амерички амбасадор Тун, током разговора са Јакшом Петрићем, истог дана када је почео арапско-израелски рат, 6. октобра, покушао је да појасни ставове своје владе у вези са тим сукобом и блискоисточном кризом. По његовим речима „САД се у односу на Блиски исток налазе у јединственој и деликатној позицији... Могу да утичу на Израел и тај утицај већ користе. Међутим, велику потешкоћу у том погледу представља америчко јавно мњење, чији одређени кругови врше врло јак притисак на администрацију“. Стога би „за даље кораке на путу тражења решења, било од користи такво држање Југославије и несврстаних земаља које би имало обзира према наведеним тешкоћама САД и које би, такође, у смислу разумевања тих тешкоћа, деловало код арапских земаља“. Петрић је скренуо пажњу свом саговорнику „да су арапски лидери јасно показали реалистичну и мирољубиву концепцију решења“, али да су управо они крајње незадовољни политиком САД-а, јер би актуелна „ситуација на фронту била другачија да САД у последњем тренутку нису интервенисале и пружиле Израелу обимну помоћ у најсавременијем наоружању, па и 'добровољце'“. У том погледу је „одговорност САД, као велике силе која има односе са обе зараћене стране, огромна“.¹⁰

Амбасадор Тун није прихватио југословенску аргументацију. Објаснио је да је једини циљ његове владе „изналажење формуле за чврсти прекид ватре и преговоре две зараћене стране“. Томе у прилог иде чињеница што „Израел није више тако уверен у своју непобедивост, а Арапи се више не осећају пониженим“. Политички кругови у САД-у нису задовољни држањем несврстаних земаља. У Вашингтону су, по речима Туна, „присутне критичке оцене држања Југославије, посебно када је реч о јавним изјавама функционера и писању штампе о америчкој политици“. Петрић није негирао постојање евидентних разлика у погледу прилаза САД-а и Југославије решавању блискоисточне кризе, али је сматрао да то не би никако смело бити разлог за погоршање билатералних односа и за протесте званичног Вашингтона тим поводом. Оштро је упозорио свог саговорника „да је Југославија увек била веома осетљива на сваку манифестацију притиска на њену унутрашњу и спољну политику, а да нажалост, неке изјаве са америчке стране у последње време нисмо могли а да не схватимо управо тако. Било је, осим тога, и више појединачних догађаја који су деловали у истом смислу: САД су се оштро супротставиле учешћу наших јединица у мировним снагама УН, а неке америчке

9 *FRUS* (Foreign Relations of United States), 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 66; AJ, KPR, I-5-b/104-19.

10 AJ, KPR, I-5-b/104-19, Iz zabeleške o razgovoru Jakše Petrića sa ambasadorom Toon-om.

привредне организације прете да ће отказати трговинске уговоре уколико Југославија не измени своје држање у односу на Блиски исток.”¹¹

На самом крају разговора, Петрић се побринуо да се отклони једна дилема око наступа југословенских оружаних снага која је била актуелна у време ескалације арапско-израелског рата. Она је посебно добила на значају у моменту активирања ваздушног моста преко југословенске територије за снабдевање арапских земаља совјетским оружјем и интензивирања опасности од непосредног војног сукоба САД-а и СССР-а, када су америчке нуклеарне снаге стављене у стање највише ратне приправности. У том моменту је и Југославија прогласила стање ратне приправности својих оружаних снага. Унутар западне војне алијансе овакав потез оцењен је као „изразито антиамерички“ и да, будући да се Југославија ставила на страну СССР-а, „нема сумње против кога непријатеља је СФРЈ завела приправно стање“. Међутим, америчка штампа је извештавајући о стању приправности у Југославији имплицирала „да је то преузето као мера безбедности за случај повећаних захтева СССР, који би за Југославију били неприхватљиви“. Очигледно незадовољан наступом амбасадора Туна, Петрић је објаснио да је Југославија „предузела сопствене мере заштите“ због „стављања у приправност америчких нуклеарних база, за што нисмо могли наћи оправдање”.¹²

Склоност југословенских званичника и дипломата да наглашавају угроженост Југославије од могућег проширења дејства западне алијансе са Блиског истока на подручје Јадрана и југословенске територије – у Вашингтону је третирана као својеврсна „антиамеричка кампања и пропаганда“, синхронизована са политиком коју је водила званична Москва. Помоћник америчког државног секретара Волтер Стосел је, 9. октобра, у вези са таквим наступом југословенског руководства упутио оштар демарш америчке владе југословенском амбасадору Томи Гранфилу.¹³

Амерички амбасадор Тун је поново затражио пријем код Јакше Петрића и отворено оптужио југословенску владу да помаже Совјетском Савезу у снабдевању арапских земаља наоружањем у моменту када САД чини све „да се смири ситуација која представља опасност по светски мир“ и „да се зауставе сукоби и поставе темељи за платформу праведног аранжмана за све заинтересоване стране“. Скренуо је пажњу Петрићу да „Совјетски Савез не само што је одбио да сарађује са нама у ограничавању снабдевања оружја у тој области, него је успоставио масивни ваз-

11 Исто.

12 АЈ, КРР, I-5-b/104-19, Iz zabeleške o razgovoru Jakše Petrića sa ambasadoirom Toon-om.

13 *FRUS*, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 64, Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, October 10, 1973.

душни мост који је до сада премашио 400 летова и неких 8 хиљада тона војне опреме". У том контексту, Тун је исказао свом саговорнику америчко разочарање не само совјетским понашањем него и „журбом са којом је Југославија олакшала тај масивни ваздушни мост и тиме омогућила Совјетском Савезу погодност неограниченог прелета, а према неким извештајима и друге погодности. Једном речју, не мислимо да су југословенско понашање – као и југословенске изјаве – биле од помоћи смиривању ситуације на Блиском истоку".¹⁴

Петрић је изразио своју забринутост због тога што америчка влада очигледно условљава очување задовољавајућег нивоа југословенско-америчке сарадње – садржином и курсом југословенске несврстане политике. „Југословенска политика и њене акције одређене су и спроводе се у складу са југословенским националним интересима, који се, истина, у неким случајевима не поклапају са америчким националним интересима". Али, „Југославије је увек сматрала да политичке разлике између две земље постоје и да ће наставити да постоје; да је постојала заједничка решеност да се отворено дискутује о њима, али је била обострана пракса да се не дозволи да те разлике утичу на развој наших билатералних односа. Такве односе треба посматрати у складу са критеријумима утврђеним у заједничкој декларацији коју су потписала наша два председника у Вашингтону у јесен 1971". Петрић је рекао да су он и његове колеге били „запањени" оптужбама да је Југославија доделила базе Совјетском Савезу. „Сједињене Државе треба да знају да Југославија под Титом никада није давала право на базу ни једној страниој сили и никада то неће учинити". На Тунову упадицу да му је драго због ове гаранције, али да га интересује да ли се та гаранција односи и на право Совјета да слећу на југословенске аеродроме и користе се услугама тих аеродрома – Петрић није хтео да одговори. Уместо тога упозорио је америчког амбасадора да је Југославија озбиљно забринута због тога што су Сједињене Државе директно ангажовале своју војну авијацију у арапско-израелском рату. Један од америчких авиона са америчком посадом оборили су Сиријци. Таква политика озбиљно компликује и иначе тешку ситуацију и може довести до ширења и заоштравања сукоба. „Ако једна страна користи стране држављане у борбама, друга страна ће морати да уради то исто". Петрић је ту наговестио могућност да се у рат директно укључи не само Совјетски Савез него и неке чланице покрета несврстаности у духу одлука Алжирске конференције.¹⁵

Схватајући да се овде ради о врло озбиљном питању, Тун је покушао да релативизује америчко директно ангажовање у су-

14 *FRUS*, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 66.

15 *Исто*; *AJ*, KPR, I-5-b/104-19.

кобу на Блиском истоку. Ту је био поприлично неубедљив. Тврдио је „да нико од америчког званичног особља није укључен у борбе на Блиском истоку“, али „да је сасвим могућно да неки амерички држављани служе као добровољци у израелским оружаним снагама“. Изразио је наду да „Југославија нема намеру да пошаље своје добровољце на Блиски исток, јер би таква акција само могла погоршати и иначе опасну ситуацију“. Петрић га је умирио рекавши да Југославија нема такву намеру, али га је истовремено упозорио да није немогућно да ће се неке чланице покрета несврстаности определити управо за такву акцију. Сматрао је да ће у том случају кривицу сносити званичници из Вашингтона, јер су они први учинили опасан преседан својим директним војним ангажовањем. Петрић је одбацио Тунову тврдњу „да нема америчког званичног учешћа у сукобу“ и указао му на чињеницу да су Американци склони таквом понашању и у другим деловима света, па и на простору Југославије, где себи дозвољавају право да улазе мимо било каквих дозвола својим борбеним авионима у југословенски ваздушни простор. У том смислу обавестио је Туна да је амерички извиђачки авион Ф-6, летећи целим путем испод Боинга 747 (који је користио као штит), ушао у југословенски ваздушни простор, провоцирајући југословенске оружане снаге да реагују. „Југословенска противавионска артиљерија пратила је ове авионе целим путем али није реаговала јер би то било исувише опасно у тој ситуацији.“¹⁶

Како је Југославија током 1972. и 1973. године била нестална чланица Савета безбедности УН-а заједно са још седам несврстаних земаља (Индијом, Индонезијом, Гвинејом, Кенијом, Суданом, Панамом и Перуом), она је то користила као добру прилику за снажан притисак на велике силе да се обезбеди што шира основа за преговоре о решавању блискоисточне кризе и укључе сви заинтересовани међународни фактори под покровитељством Уједињених нација. Стога је Југославија подржала Резолуцију 338 Савета безбедности, 22. октобра 1973, чију основу је чинио Споразум СССР-а и САД-а, који су ове две суперсиле постигле током преговора у Москви, дан раније, 21. октобра. Том резолуцијом стране у сукобу су позване да у року од 12 сати прекину све ратне операције и остану на положајима које моментално заузимају; да потом одмах почну да примењују одредбе раније усвојене Резолуције 242 и да упоредо са прекидом ватре почну преговоре под одговарајућим надзором, с циљем успостављања трајног и праведног мира на Блиском истоку.¹⁷ У духу југословенских настојања да се елиминише монопол великих сила у решавању блискоисточне кризе био је и нацрт нове резолуције, који је поднело осам несврстаних земаља несталних чланица Савета

16 Исто.

17 Tekst Rezolucije 338 objavljen je u *Borbi*, 23. oktobra 1973.

безбедности 25. октобра. Та иницијатива покренута је јер су израелске оружане снаге, игноришући Резолуцију 338, наставиле војне операције на западној обали Суецког канала, а предлог Египта да САД и СССР пошаљу своје војне снаге у област сукоба и тако раздвоје зараћене стране – није прихваћен.¹⁸ У Резолуцији осам несврстаних земаља (која је једногласно усвојена у Савету безбедности) било је предвиђено формирање мировних снага Уједињених нација у којима неће учествовати пет сталних чланица Савета безбедности. Одмах после усвајања те резолуције са Кипра су на Блиски исток кренуле мировне снаге УН-а, које су чинили представници армија трију неутралних европских земаља: Финске, Шведске и Аустрије.¹⁹

Пошто је проценио да ситуација на Блиском истоку и даље измиче контроли и представља озбиљну препреку на путу унапређења југословенско-америчке сарадње, Јосип Броз је осетио потребу да се и сам лично обрати председнику САД-а Ричарду Никсону. У свом писму, сачињеном 1. новембра 1973. године, Тито је истакао да је свестан чињенице да „Југославија и Сједињене Америчке Државе – у погледу карактера кризе, одговорности страна у сукобу и неких њених других аспеката – имају различита мишљења и понашање“, али да то до сада „није сметало да размјењујемо мишљења у духу узајамног поштовања и жеље да се нађе трајно рјешење кризе на Блиском истоку“. Руковођен овим становиштем, југословенски председник је изложио свој став о мерама које треба предузети у циљу отклањања разорних последица арапско-израелског рата. Поједностављено посматрано, то „правично и трајно рјешење“ се, по Титу, могло обезбедити само уколико би било базирано на универзалној и широкој основи, а не на некаквим привременим и парцијалним договорима. Дакле, до тог решења се морало доћи „ангажовањем и доприносом свих међународних фактора“ (а не само САД-а); „мирољубивим иницијативама које воде рачуна о легитимним интересима и правима свих заинтересованих земаља и народа тог подручја“ (а не сепаратним споразумом Израела са Египтом) и „повлачењем Израела са свих окупираних арапских територија“.²⁰

Тито је главни узрок застоја у решавању блискоисточне кризе видео управо у слабости америчке политике етапног решавања те кризе кроз стратегију „корак по корак“. Наиме, пошто је „први корак“ требало би представља споразум између Египта и Израела, Тито је делио мишљење лидера осталих арапских земаља да је то заправо пут који би водио египатском напуштању заједничког фронта угрожених арапских земаља, слабљењу јединства

18 AJ, KPR, I-2/55, Sovjetski Savez i rat na Bliskom istoku.

19 *Borba*, 26. oktobar 1973.

20 AJ, KPR, I-1/1119, Poruka predsednika Republike Josipa Broza Tita, predsedniku SAD Ričardu Niksonu, 1. novembar 1973. godine.

Арапа и јачању позиције Израела према њима. У таквој ситуацији постављало се питање да ли би Израел после потписивања сепаратног уговора са Египтом био уопште заинтересован да потпише сличне уговоре са Сиријом и Јорданом и дозволи Палестинцима да остваре своје право на формирање сопствене државе. С друге стране, Тито никако није одобравао настојања званичника из Вашингтона да се САД наметне као једини посредник у преговорима између Арапа и Израелаца. Будући да је САД отворено пружао безрезервну подршку Израелу, тешко да би се на тај начин могло издејствовати неко дугорочно и обострано прихватљиво решење на Блиском истоку. Тим пре што су политички кругови у САД-у стављали у исту раван одговорност Израела и одговорност арапских земаља за кризу на Блиском истоку. Стога је Тито у свом писму скренуо пажњу Никсону да је „забрињавајућа ситуација проузрокована политиком Израела, који упорно настоји силом да задржи окупиране територије сусједних арапских земаља и негира легитимна национална права арапском народу Палестине“. Супротстављајући се америчким настојањима „да се изједначи агресор и жртва агресије“, Тито наводи да су „арапске земље стално показивале максимум добре воље и осјећање одговорности за изналажење мирољубивог рјешења, на основу одлука Организације уједињених нација“, а да је „Израел наставио са изигравањем спровођења одлука ОУН и послје усвајања Резолуције Савјета безбједности о прекиду ватре и окупирао нове територије“. Полазећи од принципа „недопустивости присвајања туђих територија ратом“, на коме се заснива читав низ резолуција, декларација и одлука ОУН-а, Тито је у свом писму изразио наду „да ће у овом правцу Сједињене Америчке Државе дјеловати у складу са својим обавезама и одговорностима“. При томе, незадовољан склоношћу САД-а да се наметне као једини посредник између Арапа и Израелаца и да се могући мировни споразум сведе на договор Египта и Израела, за сваки случај, Тито је још једном напоменуо да се мора изнаћи „цјеловито рјешење кризе на Блиском истоку“ и да су том погледу Уједињене нације „незамјенљиви фактор“.²¹

С обзиром на то да су Сједињене Државе све више одступале од принципа усвојених током Титове званичне посете САД-у 1971. којима су се обе стране обавезале да неће дозволити да различити ставови око важних међународних питања буду препрека даљем унапређењу билатералне сарадње,²² Тито је своје писмо завршио истичући своју „спремност и жељу за даљим унапређењем односа и сарадње између Југославије и САД, на обострану корист наших земаља и народа, на основама и у духу начела наше заједничке изјаве од 31. октобра 1971. у Вашингтону“.²³

21 Исто.

22 Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, Beograd, 2012.

23 АЈ, КРР, I-1/1119, Poruka predsjednika Republike Josipa Broza Tita, predsjedniku

У свом, релативно кратком одговору на Титово писмо, сачињеном 10. новембра 1973. године, Никсон је истакао да је пажљиво проучио Титово гледиште о извориштима и модалитетима разрешења блискоисточне кризе. Сматрао је Тита за државника који је врло компетентан и упућен у све финесе арапско-израелског сукоба: „Захваљујући блиским личним односима које сте током више година одржавали са лидерима неколико важних земаља на Блиском истоку и великој пажњи коју сте посветили развоју догађаја у тој области, Ваша оцена тамошње ситуације је увек била интересантна“. Сложио се са Титом да се „југословенско и америчко гледиште о пореклу и природи садашње кризе на Блиском истоку веома разликују“.²⁴

Управо у светлости тих разлика Никсон је сматрао корисним да још једном објасни циљеве којима се руководе Сједињене Америчке Државе у својој блискоисточној политици. Ти циљеви су се сводили на „престанак непријатељства и стварање услова који би довели до напретка, кроз преговоре, ка правичном и трајном миру. САД су ишле за тим циљевима у Уједињеним нацијама и у дипломатским консултацијама са зараћеним странама, са сталним члановима Савета безбедности и са другим заинтересованим владама. Током последњих дана ми смо предузели знатне напоре да консолидујемо прекид ватре како би се омогућило зараћеним странама да пређу на сталнију фазу преговора“. Резултат интензивних америчких активности на дипломатском плану било је потписивање Споразума Египта и Израела у шест тачака о стабилизацији прекида ватре и размени свих ратних заробљеника. По Никсону, овај споразум представља „велики корак напред у успостављању погодних услова за преговоре између заинтересованих страна у складу са Резолуцијом Савета безбедности бр. 338“. Никсон је сматрао да ће за даљи напредак у разрешењу блискоисточне кризе „бити потребно да све заинтересоване стране (Сирија, Јордан, Палестинци – Д. Б.) буду вољне да нађу решења за тешка питања која их раздвајају“. У том смислу, писмо је завршио тако што се обратио Титу изражавајући наду „да ћете се Ви и Ваша влада придружити америчкој влади и другима заинтересованим владама у подстицању заинтересованих страна да приступе преговорима у духу добре воље и попуштања и да се уздрже од акција које не би допринелегодној атмосфери за преговоре“.²⁵

Амерички амбасадор Тун – који је 11. новембра Титу уручио ово Никсоново писмо – замолио је југословенског председника да посебно обрати пажњу на последњи пасус и да искористи

SAD Ričardu Niksonu, 1. novembar 1973. godine.

24 AJ, KPR, I-1/1119, Poruka predsednika SAD Ričarda Niksona predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 10. novembar 1973. godine.

25 Исто.

свој утицај на арапске лидере како би их убедио да подрже Споразум Египта и Израела и на кооперативнији начин се придруже напорима за дугорочно решавање блискоисточне кризе. Тито је обећао Туну да ће Југославија предузети одговарајуће акције у том правцу и да ће он лично у ту сврху искористити своје сталне контакте са шефовима арапских земаља, са алжирским председником Хуаријем Бумедијеном, који председава Координационим бироом покрета несврстаности, као и предстојећи сусрет у Кијеву са совјетским председником Леонидом Брежњевом. За Споразум Египта и Израела, Тито је рекао да „није много, али ипак нешто представља“ и „да од њега неће бити никаквих резултата, ако се пре свега не спроведе у живот одредба која захтева повлачење израелских снага на линију обуставе ватре од 22. октобра“. Сматрао је да „ако буде било могуће се тврдоглавост Израела савлада, сломи, онда ће вероватно бити више реално надати се напретку, биће то сигурно могуће“. Напоменуо је „да је проблем Блиског истока ствар мира у целом свету, да је то врло опасно, можда најопасније жариште. Оно је близу Европе и није потребно објашњавати куда би то у случају нових компликација могло да води“. Стога би решавање тог проблема било корисно „не само за Израел и Арапе, већ за европску безбедност и шире, за интересе детанта који би могао бити чвршћи, стабилнији“.²⁶

Тун се сложио са овом Титовом констатацијом и покушао да увери Тита „да ће Сједињене Државе како се ствар буде кретала напред и даље још више 'притискати' Израел“, али да ће таква политика „можда изазвати неповољна реаговања код дела америчке јавности, нарочито код оних који ће више осетити зиму, т.ј арапски бојкот нафтом“. Тито је изнео сасвим супротно мишљење. Сматрао је јако добрим потезом то што су арапске земље увеле ембарго нафте земљама које подржавају Израел у рату и на тај начин изазвале озбиљну енергетску и економску кризу у САД-у и западној Европи. При томе је имао у виду управо део америчке јавности који је подржавао израелске треиторијалне аспирације на Блиском истоку. „Када тај део америчке јавности осети да му је хладно“ – рекао је Тито – „он ће више бити заинтересован да се отклоне узроци који су навели Арапе да прибегну бојкоту... Знате, док се људи мало не опеку, онда другачије гледају на ствари, а кад се опеку онда дувају и на хладно.“ На Туново питање „да ли је било паметно од Арапа што су тако енергично прибегли репресалијама за нафтом“, Тито је опет поновио потврдан одговор: „Арапске земље се налазе у тешкој ситуацији. Дугогодишње стање – ни рат, ни мир – за њих је било неподношљиво, тешко. Бојкот са нафтом било је крајње средство коме су оне морале прибећи, другог избора нису имале.“²⁷

26 АЈ, КРР, I-3-a/107-210, Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa ambasadorom SAD Malkolmom Tunom, 11. novembra 1973.

27 Исто.

Па, ипак, почетак 1974. године наговештавао је повољнији развој арапско-америчких односа уз приметне протесте Израела, што је допринело и истовременом побољшању југословенско-америчких односа. Шефови главних штабова Египта и Израела потписали су, 18. јануара, Споразум о дезангажовању и раздвајању њихових трупа у области Суецког канала. Изарел је ослободио опкољену Трећу египатску армију, напустио опсаду града Суеца и повукао своје трупе са западних обала Суецког канала. Непосредно после тога, амерички државни секретар Хенри Кисинџер састао се са совјетским министром спољних послова Громиком како би добио совјетску сагласност за следећи корак у склопу своје мировне мисије на Блиском истоку – Споразум о раздвајању сиријских и израелских снага на Голану. Тај споразум је после мукотрпних и изнурјујућих преговора потписан 31. маја 1974. Таквом позитивном епилогу допринеле су, поред осталог, и крупне промене у руководству Израела: оставка премијерке Голде Меир, одлазак са функције министра одбране Моше Дајана (Moshe Dyan) и министра иностраних послова Абе Ебана (Abba Eban). Одлазак са политичке сцене кључних актера израелске победа над Арапима 1967. године имао је изузетно повољно психолошко дејство на ток и садржину разговора између сукобљених страна и на закључивање првог споразума између Сирије и Израела још од давне 1948. и времена када долази до првог арапско-израелског рата и стварања нове израелске државе.

Актуелна америчка блискоисточна политика наишла је на позитиван пријем у Југославији. О томе је, средином фебруара 1974, током консултација са својом владом и војним врхом у Вашингтону, детаљно реферисао амерички амбасадор Тун. Том приликом скренуо је пажњу својим саговорницима „да је у последњих шест недеља дошло до позитивне промене у југословенском понашању према Сједињеним Државама“. Такав обрт објашњавао је и тиме што је процена Београда била да су „Сједињене Државе постале мање про-израелски настројене“. С друге стране, Тун је сматрао да су Тито и његови сарадници схватили да су претерали у својој „антиамеричкој кампањи“. Имајући све то у виду, предложио је да се појачају дипломатски контакти са југословенским представницима и да Југославију у што скоријој будућности посети неко из војног врха САД-а. То би, по њему, представљало „протутежу“ посети Југославији коју је већ уприличио совјетски министар одбране Гречко. Тун је потенцирао неопходност интензивирања војне сарадње са Југославијом, сматрајући да ће „војска бити кључни фактор када Тито оде. Наша предност би била да добро упознамо југословенске војне руководиоце лично, како би знали шта они мисле“. Управо зато је и нагласио „да би посете на високом нивоу могле да остваре тај циљ“.²⁸

28 FRUS, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–

Иако током 1974. у два наврата поново долази до заоштравања у југословенско-америчким односима,²⁹ видна су настојања обе стране, да се све оно што одваја Југославију и САД потисне у други план, а да се форсирају полазишта која их повезују и упућују на међусобну сарадњу. У том духу долази, чак, до одржавања три састанка државног секретара Хенрија Кисинџера и министра спољних послова Југославије Милоша Минића током 1974. године.

Први од ових састанака уприличен је у Њујорку, у седишту УН-а, 15. априла 1974. Током срдачног разговора, Минић и Кисинџер реafirмисали су начела билатералне сарадње формулисана у платформи коју су својевремено усвојили Тито и Никсон у Вашингтону, октобра 1971. Та начела су у последње време доведена у питања, по мишљењу југословенске стране, због неспремности америчке администрације да толерише право Југославије на сопствено виђење изворишта опасних жаришта светске кризе и да у том контексту износи критичке ставове на рачун политике САД-а. Минић је стога скренуо пажњу свом саговорнику да додашњи учестали притисци Сједињених Држава на Југославију и амерички протести због тога што она доследно води политику несврстаности нису у духу раније успостављеног тренда сарадње и узајамног уважавања неизбежних разлика у прилазу спољној политици. Сматрао је да су те разлике неминовна последица чињенице да се две државе руководе различитим националним интересима и различитим аспирацијама у међународним односима. Политичким круговима у Вашингтону није се баш овакво југословенско резонување чинило прихватљивим. То је био разлог већ поменутог Кисинџеровог одбијања да се састане са Минићем током јесењег заседања Генералне скупштине УН-а. О тој епизоди, међутим, није било говора током овог сусрета, с обзиром на видне напоре обојице дипломата да премосте раније несугласице и створе повољну основу за побољшање билатералних односа. У том духу Кисинџер је више пута поновио „да југословенску несврстаност види као позитиван допринос светском миру“ и сложио се са Минићем „да као основни важећи принципи југословенско-америчких односа остају они који су утврђени током састанка председника Никсона и Тита у Београду и Вашингтону“. При томе

1976, Yugoslavia, doc 67, Memorandum of Conversation, Washington, February 15, 1974.

- 29 До нових искушења у том контексту долази марта 1974. због маневара италијанско-америчке флоте у северном Јадруну у моменту поновне ескалације тршћанске кризе и оштре југословенско-италијанске конфронтације. Други догађај који је такође озбиљно довео у питање процес унапређења југословенско-америчке сарадње био је државни удар на Кипру 15. јула 1974. и покушај насилног уклањања с власти архиепископа Макариоса, што је Тито оценио као дело грчке војне изведено уз помоћ америчке Ције (CIA), а у склопу настојања Вашингтона да Кипар претвори у привезак НАТО-а и одвоји га од покрета несврстаности.

су оценили да је овај њихов састанак изузетно важан и користан и да би и убудуће требало интензивирати контакте на високом нивоу.³⁰

У складу са овим договором о потреби интензивирања југословенско-америчких контаката на високом нивоу, током наредног сусрета Минића и Кисинџера у Њујорку, маја 1974, Минић је упутио позив Кисинџеру да посети Југославију, што је он и прихватио. Договорено је да би се та посета могла остварити у склопу једне дуже турнеје коју би амерички државни секретар искористио да посети, поред осталих земаља, и Индију, јуна 1974. године.³¹

Сложена међународна ситуација и ново погоршање у југословенско-америчким односима довели су до померања датума Кисинџерове посете Београду за неколико месеци.³² Амерички државни секретар је стигао у југословенску престоницу 4. новембра и том приликом водио разговоре са највишим југословенским званичницима: председником Титом, премијером Џемалом Биједићем, министром спољних послова Милошем Минићем и чланом Председништва ЦК СКЈ и Председништва СФРЈ Едвардом Кардељом.

Тон разговора у Београду био је у великој мери условљен и специфичним интересима САД-а који су се посебно актуелизовали због незадовољавајућег епилога америчких акција на Балкану током последњих месеци. Наиме, Кисинџерова посета Београду је организована у време када због кипарске кризе долази до опадања међународног престижа САД-а и погоршања америчких односа са савезницима у НАТО-у: Грчка напушта ту војну алијансу, а већина њених чланица се озбиљно дистанцира од политике Вашингтона. Конгрес врши притисак на Кисинџера да обустави помоћ Турској све док она не постане флексибилнија у решавању кипарске кризе, што, опет, доводи до бурних негативних реакција у Турској које прерастају у својеврсну антиамеричку кампању. Овакав развој догађаја на источном Медитерану, узрокован неуспешним покушајем САД-а да државним ударом у

30 *FRUS*, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 68, Telegram From Department of State to the Embassy in Yugoslavia, April 17, 1974.

31 *AJ*, KPR, I-3-a/107-211, Informacija o odnosima Jugoslavija – SAD.

32 До погоршања у југословенско-америчким односима дошло је поводом насилне промене власти на Кипру, 15. јула 1974. Тито је на митингу у Јесеницама, 12. септембра 1974. године, оптужио Цију и НАТО да стоје иза државног удара на Кипру и покушаја уклањања са власти архиепископа Макариоса (*AJ*, KPR, I-5-b/104-19). То је изазвало буру протеста у САД-у. Током новог сусрета Минића и Кисинџера у Њујорку, 25. септембра 1974, Кисинџер је изложио демарш своје владе због Титовог „антиамеричког“ наступа и на доста неодређен начин говорио о својој посети Београду („евентуално ако дођем“, „ако будем дошао разговараћемо“), (*AJ*, KPR, I-5-b/104-19, *Razgovori Minić-Kisindžer*).

несврстаном Кипру веже ову државу за НАТО, ослабио је америчке војно-политичке позиције на Блиском истоку.³³

Овај обрт објективно је ишао у прилог СССР-у и његовим настојањима за сузбијањем америчке пенетрације на Медитерану кроз тесно војно савезништво са Грчком и Турском. Посета Београду представљала је само једну од карика у маратонској Кисинџеровој турнеји, која је обухватала земље лоциране у широкој зони јужних граница СССР-а (Индија, Бангладеш, Пакистан, Авганистан, Иран, Румунија и Италија) – што је у Југославији тумачено као намера Сједињених Америчких Држава „да покажу СССР-у да у тим земљама имају значајне интересе и да неће са њима разговарати преко Москве“.³⁴

Охрабрујући моменат у склопу настојања југословенске и америчке стране да се потисну у други план узајамна неслагања око рата на Блиском истоку и различитих спољнополитичких полазишта, представљала је Кисинџерова изјава у Њу Делхију, 28. октобра, „да је блоковска дипломатија – анахронизам, а односи са несврстанима – стуб америчке спољне политике“. Иако је било очигледно да та изјава није била одраз стварне промене изузетно негативног става САД-а према несврстаности него манифестација тактизирања према Индији, ипак је она представљала неку врсту наговештаја еластичнијег наступа Кисинџера према главним протагонистима несврстане политике. То је дошло до изражаја и током његове посете Београду.

Највише пажње у разговорима Кисинџера са југословенским руководством у Београду, 4. новембра, посвећено је блиско-источној кризи и унапређењу билатералне сарадње. Те две теме су додатно добиле на значају с обзиром на бурна унутрашња политичка збивања у САД-у.³⁵

Што се тиче кризе на Блиском истоку, Тито и Кисинџер су разговор започели тако што су још једном детаљно изложили своје од раније познате ставове, који су се умногоме разликовали и самим тим представљали озбиљан извор југословенско-америчких несугласица. Нови моменат у склопу размене ставова двеју страна биле су политичке импликације Конференције лидера двадесет арапских земаља, одржане у Рабату (у Мароку), октобра 1974.³⁶ Самит у Рабату је, наиме, ослабио америчку преговарачку

33 AJ, KPR, I-5-b/104-19, Američka politika prema Kiparskoj krizi.

34 AJ, KPR, I-3-a/107-212, Cilj i sadržaj posete Kisindžera Jugoslaviji.

35 После оставке председника Ричарда Никсона због афере Вотегејт, Џералд Форд је 9. августа 1974. преузео функцију председника САД-а. Покушаји новог председника и Стејт департмента да ублаже бурна политичка превирања у америчкој јавности и политичким круговима додатно су допринели дестабилизацији самог политичког система. (Robert D. Sulcinger, *l. d.*, str. 297–299).

36 На том самиту једногласно је усвојена резолуција којом су арапске земље по први пут признале Палестинску ослободилачку организацију – ПЛО као јединог легитимног представника палестинског народа. Тиме је Јордан лишен до-

позицију у преговорима око превазилажења кризе на Блиском истоку, с обзиром на то да је државном секретару Кисинџеру наметнуо тежак задатак да, уместо да преговара са јорданским краљем Хусеином, покуша да постигне договор са представницима Палестинске ослободилачке организације, које су Американци перцепирали као носиоце радикалних и међусобно неусаглашених политичких опција. Стога је Кисинџер био заинтересован да чује како Тито процењује новонасталу ситуацију, „где види излаз и шта је реално, имајући у виду оштрину и дубину сукоба“ и „да ли има неки предлог који би био прихватљив за обе стране“.³⁷

Тито је информисао Кисинџера да га је посетио Наом Голдман (Nahum Goldmann), председник Светског јеврејског конгреса, и да га је замолио да му помогне око организовања сусрета са египатским председником Садатом и сиријским лидером Асадом. С обзиром на велики Голдманов ауторитет у Светској ционистичкој организацији, а делимично и у арапском свету (због његовог еластичног става по питању блискоисточне кризе) – Тито је позитивно перцепирао његов политички ангажман. Рекао је Кисинџеру да ће подржати Голдманову иницијативу код Садата и Асада. Сматрао је да разговори ове тројице политичара могу представљати позитиван догађај у склопу иначе евидентне склоности главних актера блискоисточне кризе да својим некооперативним наступом доведу до „замрзавања“ постојећег стања.³⁸

Кисинџер је невољно прихватио Титову аргументацију у вези са посредничком улогом Голдмана и напоменуо „да није грех да се он сретне са Садатом и Асадом“. Али, истовремено је упозорио Тита да „Голдман не представља израелску владу“ и

тадашњег права да заступа Палестинце и говори у њихово име у преговорима о разрешењу блискоисточне кризе. Стога се јордански краљ Хусеин у почетку противио усвајању резолуције, али је касније, под притиском осталих учесника арапског самита, ипак дао своју подршку. Конференција је, такође, формално признала право палестинског народа на посебну државу (независну од Јордана), не прецизирајући да ли ће њена територија бити ограничена на западну обалу Јордана (после ослобађања од Израела) или ће обухватати и појас Газе и источну обалу Јордана, на чему су инсистирали Палестинци. Међутим, иако је краљ Хусеин дао сагласност да се одриче јорданских аспирација на западној обали, он је и даље имао аспирације у вези са јорданском контролом над окупираним територијама. Широки јаз који је раздвајао ова два погледа био је главни извор тензија између ПЛО и Јордана током касних 70-их и раних 80-их година. (Ian Bickerton and Carla L. Klausner, *A Concise History of the Arab-Israeli Conflict*, 4th ed., Upper Saddle River: Prentice Hall, 2002; Sela Avraham, „Arab Summit Conferences“, *The Continuum Political Encyclopedia of the Middle East*, Ed. Sela, New York, 2002, pp. 158–160).

37 AJ, KPR, I-3-a/107-212, Informacija. Osnovni ciljevi Kisindžeove posete Jugoslaviji.

38 *FRUS*, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 71, Memorandum of Conversation, Belgrade, November 4, 1974; AJ, KPR, I-3-a/107-212, Zabeleška o razgovoru Predsednika SFRJ J. B. Tita sa Državnim sekretarom SAD H. Kisindžerom, održanim 4. novembra 1974. godine.

да „сумња да су израелске власти овластиле Голдмана да види икога“. Сматрао је да у постојећој ситуацији једино влада САД-а може на прави начин посредовати између зараћених страна. „Једино ми можемо помоћи у овом тренутку... САД су тај фактор који покреће Израел. Зато Арапи нас траже, а на Арапима је да помогну акцију САД. Мора се ићи ,корак по корак`. Арапи морају неко време да ћуте... Ми смо спремни да вршимо притисак на Израел, али је очито да у том можемо успети само ако идемо постепено.“³⁹

Иначе, Кисинџер се сложио са Титом да даље „замрзавање“ конфликтне ситуације на Блиском истоку може довести до нове ескалације насиља. „Својим ставом Израел успорава неопходне акције... За сада Израел жели мир, али није спреман да за то плати. Ако дође до нове експлозије САД неће имати излаза осим да подрже Израел а СССР Сирију. То ће довести до конфронтације, међутим, ми морамо водити рачуна о нашој унутрашњој ситуацији.“ Поново је указао и на одговорност Арапа. Наиме, по њему, Самит у Рабату је „пореметио нормалан ток“ и искомпликовао реализацију америчке стратегије постепеног решавања проблема, јер је у први план ставио „палестински проблем“, који је најсложенији и који би, по америчкој процени, требало решавати на крају. „Арапи греше што су тако експлицитни када је реч о ПЛО. Постигли смо договор са Израелом да им се врати део Западне обале. Били су спремни да преговарају. Право време да се дотакне питање ПЛО било би пошто се то постигло, не пре. Рабат је дао добар изговор Израелу да не ради ништа. То је била погрешна тактичка одлука.“⁴⁰

Југословенској страни није се чинио прихватљивим амерички прилаз решавању блискоисточне кризе применом стратегије „корак по корак“. Тито и његови сарадници нису одобравали такву политику, а још мање им се чинило оправдано америчко релативизовање „израелске кривице“ за ескалацију сукоба на Блиском истоку. Око свега тога није било могућно постићи сагласност током разговора са Кисинџером у Београду. Међутим, ти разговори су се ипак показали и те како сврсисходни, јер су били успешни када је реч о другој главној теми која им је давала тон – проблему унапређења билатералне сарадње. Током разговара потврђена је америчка подршка несврстаној позицији и политици Југославије и реафирмисани су принципи на којима треба да се заснивају југословенско-амерички односи, формулисани у заједничкој изјави Тита и Никсона у Вашингтону 1971. године (Вашингтонска декларација). Амерички званичници су, по мишљењу југословенских политичара, током последњих месеци одступали од суштинске одреднице Вашингтонске декларације, да различити ставови о важним међународним питањима не смеју

39 Исто.

40 Исто.

да буду препрека пуној билатералној сарадњи ни повод за политичке притиске. Кисинџер је ту сада исказао спремност за ширим опсегом толеранције, али пошто му је претходно са југословенске стране обећано да из Београда више неће бити упућиване оштро интониране оптужбе на рачун америчке спољне политике, нити квалификације које имају елементе антиамеричке кампање коју спроводе најрадикалније земље Трећег света.⁴¹

Своје задовољство резултатима разговора у Београду, Кисинџер је изразио у меморандуму упућеном 10. јануара 1975. председнику Форду. Напоменуо је да је током своје посете Београду „детално и искрено разговарао са Титом и другим челницима Југославије“ о непристрасном приступу спорним питањима и „потреби да се консултујемо директно, а не преко говора и штампе“. Предложио је Форду да одговори на Титово писмо од 10. августа 1974. и од 6. септембра 1974. године. „Одговор би био у овом тренутку добро темпиран због недавних догађаја у Југославији, који доприносе позитивнијем ставу према САД. Наиме, у септембру је Тито открио да се СССР поново укључио у унутрашње трзавице у Југославији.“⁴² Субверзивне совјетске активности, кроз неку врсту завере коминформиста, разљутиле су Тита и потврдиле најгоре југословенске страхове да титоизам остаје неприхватљив за Совјете, који ће наставити његово даље подривање, што је изгледа охрабрило Југославију да покуша да побољша односе са Западом.⁴³

Спремност југословенске и америчке владе да отклоне све неспоразуме који су током претходног периода оптерећивали би-

41 Исто.

42 Крајем септембра 1974. у Београду је објављено саопштење Савезног јавног тужилаштва у вези са окончањем судског поступка против припадника илегалне групе која је оптужена да је, у сарадњи са информбироовским емигрантима из иностранства, припремала субверзивне делатности против уставног поретка СФРЈ (*Борба*, 20. септембар 1974). Радило се о групи која је на састанку у Бару, на дан када је почео напад на Југославију у Другом светском рату, 6. и 7. априла 1974, формирала своју партију – Нову КПЈ и изабрала генералног секретара и своја политичка тела: Централни комитет, Политбиро, Надзорну и Ревизиону комисију, редакцију листа *Искра*, а потом усвојила свој статут и издала проглас. У материјалу југословенске Службе државне безбедности оцењено је „да се делатност информбироовске емиграције одвија уз знање обавештајне службе Совјетског Савеза, укључујући њеног шефа, члана Политбироа КПСС, Андропова, као и обавештајних служби Бугарске, Чехословачке и неких других источно-европских земаља. Не може се, такође, ни искључити могућност да су у одређеној мери са њом упознати и неки други фактори ових земаља.“ АЈ, КРР, I-3-а/101-153, Неке карактеристике новije обавештајне и друге субверзивне активности СССР-а према Југославији i Informbироовaca u zemlji i иностранstvu, АЈ, КРР, I-5-5/99-26. Информација о југословенско-совјетским односима са освртом на нека актуелна питања политике КПСС у међународном радничком покрету.

43 *FRUS*, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 72, Memorandum From the Presidents Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Ford, Washington, January 10, 1975.

латералне односе и да у том циљу одржавају што чешће билатералне контакте на највишем нивоу дошла је до изражаја у склопу југословенског иницирања посете америчког председника Београду и позитивне америчке реакције на ову иницијативу.

Као добру прилику за иницирање посете југословенска страна је искористила размену куртоазних порука Тита и Форда још у моменту када је Форд преузео функцију председника САД-а, августа 1974.⁴⁴ Наиме, одмах по преузимању председничке функције, Џералд Форд је упутио срдечно писмо Титу, у коме му је нагласио своју одлучност да ће „наставити политику блиских односа и узајамно корисне сарадње између наше две земље“ и учинити све што је у његовој моћи да „ојача везе“ које су створене под вођством председника Никсона и председника Тита.⁴⁵ У свом кратком одговору на писмо председника Форда, Тито се захвалио на „пријатељској поруци“ и изразио своје задовољство због спремности америчког председника да доприне се побољшању односа и проширивању сарадње са Југославијом. Напомињући да су „значајно место у унапријеђењу односа између наше двије земље“ имали његови „контакти са уваженим ранијим предсједницима Сједињених Америчких Држава“, Тито је, указујући на „корисност такве праксе“ – упутио званичан позив Форду да посети Југославију, „у вријеме које Вам буде одговарало“.⁴⁶

У склопу поменутог Кисинџеровог меморандума Форду, у коме се позитивно осврнуо на своје разговоре са Титом у Београду, новембра 1974. године, амерички државни секретар је сугерисао Форду да прихвати Титов позив за посету Југославији: „Судећи по мојим разговорима у Београду и утицају ових догађаја, јасно је да Југославија и Тито лично, придају велику пажњу Вашој посети Југославији чим се усагласе распореди. Они би ценили Ваш лични састанак са Титом као ново и јасно признавање југословенске независности и несврставања. Мени се чини да би таква посета позитивно допринела Вашим спољнополитичким циљевима не само према Југославији, већ и зарад стабилности у односима Истока и Запада... У Вашем одговору би такође требало прихватити Титов позив за посету Југославији, изражавајући да се радујете заказивању датума посете који одговара обема странама.“⁴⁷

44 Један број дигитализованих докумената везаних за преписку Тито–Форд доступан је на сајту: www.fordlibrarymuseum.gov/library/documents/0351/1555874.pdf

45 AJ, KPR, I-1/1120, Poruka Predsednika SAD Geralda R. Forda Predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 10. avgust 1974.

46 AJ, KPR, I-1/1120, Odgovor Predsednika Republike Josipa Broza Tita, Predsedniku SAD G. R. Fordu, 21. avgust 1974.

47 *FRUS*, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 72, Memorandum From the Presidents Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Ford, Washington, January 10, 1975.

У духу Кисинџерове сугестије, председник Форд је, 13. јануара 1975. године, упутио писмо Титу у коме је прихватио позив да посети Југославију. Истакао је да се „унапред радује што ће лично разменити гледишта о односима САД – Југославија, као и о важним међународним питањима, а нарочито о изгледима за мир и стабилност у свету“.⁴⁸

Званична посета председника Форда Југославији уприличена је од 3. до 4. августа 1975, после завршетка Конференције о европској безбедности и сарадњи (на чијој су завршној седници учествовали Форд и Тито). Наравно, једна од главних тема разговора била је актуелна ситуација на Блиском истоку.

Форд је образложио премисе америчке стратегије решавања блискоисточне кризе „корак по корак“ и позвао Тита да сам подржи такву опцију преузимајући улогу посредника између Арапа и Американаца. Посебно значајно у том контексту би било да убеди арапске лидере да заузму „умеренији курс“ по питању разрешења кризе током предстојеће министарске конференције несврстаних земаља у Лими (Перуу), која треба да се одржи од 25. до 30. августа 1975, непосредно уочи реализације нове Кисинџерове посредничке мисије на Блиском истоку. Форд се, иначе, сагласио са Титом да треба извршити одређени притисак на Израел и натерати га да заузме кооперативнији став око свеобухватног решења блискоисточне кризе. Али, велику препреку на том путу Форд је видео у радикализму појединих арапских земаља и њиховом настојању да избаце Израел из УН-а. Стога се обратио Титу: „Важно је за Вас господине Председниче да утичете на Арапе на умереном курсу. То је у њиховом интересу да наставе политику умерености коју су водили. Ово је већ имало позитиван утицај на америчку политику која је сада у потпуности ангажована на равномеран начин.“⁴⁹

Пошто је председник Форд нагласио да се његова влада залаже за решавање блискоисточне кризе пуном применом резолуција Уједињених нација 242 и 338,⁵⁰ Тито му је скренуо пажњу

48 AJ, KPR, I-1/1122, Poruka Predsednika SAD Geralda R. Forda, predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 13. januar 1975.

49 AJ, KPR, I-3-1/107-215, Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekscelencijom gospodinom Geraldom R. Fordom, održanih 4. avgusta 1975. u Beogradu; Mile Bjelajac i Marija Obradović, „Prilog za istoriju odnosa SFRJ i SAD. Američki zapisnik sa razgovora Tito–Ford, održanih 4. avgusta 1975. godine u Beogradu, Jugoslavija“, *Tokovi istorije*, 3–4/2003, str. 133–147; *FRUS*, 1969–1976, Volume E–15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 74, Memorandum of Conversation, Belgrade, August 4, 1975.

50 Резолуцију 242, по окончању трећег арапско-израелског рата (од 6. до 10. јуна 1967), усвојио је Савет безбедности УН-а 22. новембра 1967. У њој се захтева хитно повлачење израелских снага са окупираних територија, обустава ратног стања и признање суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности свих држава овог подручја. Резолуцију 338 усвојио је, после окончања четвртог арапско-израелског рата (од 6. до 26. октобра

да највећи проблем лежи управо у томе што Израел не поштује те резолуције и да стога сваки напредак у разрешењу кризе на Блиском истоку зависи од Израела: „Израел није поступио у складу са УН резолуцијама које сте поменули... Ми мислимо да Израелу не треба дозволити да ради што жели... Израел наставља да крши вољу других и зато мислимо да треба извршити притисак на Израел“. Додуше, сложио се са Фордом да није прихватљива иницијатива неких арапских земаља да се на наредном заседању Генералне скупштине УН-а Израел избаци из те организације. „То би био веома несрећан развој за УН. То би било лоше за УН и то би довело до поделе у несврстаном свету.“ О томе ће се расправљати у Лими, што ће јако искомпликовати позицију министра Минића на тој конференцији. Тито је прецизирао да је Југославија „против избацивања Израела из УН. То би била веома несрећна ситуација. Имам велико поверење да екстремне мере неће бити примењене. Али постоје и друге, средње мере. Ми нисмо против санкција. Требало би да покушате да убедите Израел, јер у овом случају они су врло кратковиди.“ Једини начин да се реши криза на Блиском истоку, по Титу, сводио се на повлачење Израела са свих окупираних територија и признање суверенитета и националне независности свих држава са тог простора (ту је имао у виду, како признање суверенитета Израела од стране арапских земаља, тако и израелско признање независне палестинске државе). Тито је као главни узрок застоја у решавању блискоисточне кризе видео слабост америчке политике етапног решавања кроз стратегију „корак по корак“. „Надали смо се да ће се неки резултати постићи са корак по корак преговорима – они се спроводе од стране секретара Кисинџера. Али, само је један корак постигнут. Сада ми се чини да смо у пат позицији... Свестан сам да не можете да урадите ове ствари преко ноћи, али сваки корак не би требао да траје десет година“. Минић је био још директнији и поставио је питање: „шта мислите, господине председниче и секретаре, да ће се десити ако не буде успеха? Поменули сте рат, али које друге идеје осим својих напора имате?“ Помало невољно, Форд је признао да би у том случају Американци морали да наставе са преиспитивањем такве политике и прихвате опцију (на којој је, иначе, инсистирала Југославија) да се приступи целовитом решавању блискоисточне кризе, у склопу једне међународне конференције, уз учешће СССР-а и свих инволвираних арапских земаља и представника палестинског народа. „Једна могућност је да ћемо прећи у Женеви и заговорати широк споразум, иако знамо да је то мање пожељни ток акције.“ Објашњавајући разлоге због којих се САД противи одржавању женевске конференције, Кисинџер је напоменуо да би у том случају „Арапи тражили да се ту укључи Пале-

1973) Савет безбедности, 26. октобра 1973. Она се своди на позив за окончање рата и на примену Резолуције 242.

стинска ослободилачка организација, а то би могло да доведе до застоја који би могао да траје месецима", јер Израелци одлучно одбијају да седну за преговарачки сто са Палестинцима. Форд и Кисинџер су сматрали да се палестинско питање може решити тек пошто се претходно постигну посебни споразуми са Египтом и Сиријом. Додатни аргумент у прилог америчкој тези о непожељности одржавања ове конференције у скорој будућности сводио се на став о нејединству Арапа по питању конкретних решења кризе на Блиском истоку: „они који познају Арапе, сматрају да са четири групе њих у истој соби, разговори не би баш протекли мирно. То би ишло на руке израелској стратегији одлагања”.⁵¹

Судећи по тексту заједничког саопштења и изјавама двојице председника после састанка у Београду, чини се да су обе стране биле задовољне исходом разговора. Тито је директни контакт са Фордом искористио да појасни Американцима позицију Југославије у покрету несврстаности и убеди их да је југословенска спољна политика и даље комплементарна са глобалним интересима САД-а. Захваљујући томе омекшао је став Форда у вези са већом америчком подршком југословенским захтевима око војних набавки и приватних америчких инвестиција за југословенске развојне пројекте. И оно што је најважније, обезбедио је услове за опште побољшање билатералних односа и приснију политичку сарадњу две земље, која је последњих година озбиљно доведена у питање. С друге стране, када је реч о Сједињеним Државама, може се рећи да се председник Форд из прве руке уверио да ће Југославија водити рачуна о интересима САД-а на предстојећем министарском састанку несврстаних земаља у Лими, који треба да се одржи непосредно уочи реализације нове Кисинџерове посредничке мисије на Блиском истоку. Титова спремност да посредује између САД-а и несврстаних земаља око блискоисточне кризе и око отклањања несугласица у склопу све оштрије конфронтације Север–Југ представљала је важан елемент због којег је амерички председник могао позитивно оценити биланс својих разговора са југословенским званичницима. Поред тога, кроз лични контакт са Титом и отворену дискусију Форд се могао уверити у спремност Југославије да сачува своју независност у односу на СССР и да се одупре тенденцијама у покрету несврстаности које су ишле у прилог претварању тог покрета у привезак Источног блока.

Месец дана после Титовог сусрета са Фордом, 4. септембра 1975. године, америчка политика „корак по корак”, која је с неповерењем праћена из Београда, резултирала је потписивањем Споразума Египта и Израела о раздвајању и дезангажовању вој-

51 AJ, KPR, I-3-1/107-215, Stenografske beleške sa razgovora Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa Predsednikom SAD, Njegovom ekselencijom gospodinom Geraldом R. Fordom, održanih 4. avgusta 1975. u Beogradu; *FRUS*, 1969–1976, Volume E-15, Part 1, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, Yugoslavia, doc 74, Memorandum of Conversation, Belgrade, August 4, 1975.

них снага на Синају, којим је до даљњег отклоњена опасност од новог оружаног сукоба између ова два кључна актера и два главна супарника у склопу блискоисточне кризе.⁵² Тај споразум ставио је југословенско руководство на велике муке, јер је свако експлицитије изјашњавање о његовим добрим и лошим странама носило у себи опасност погоршања односа или са Египтом или са појединим арапским државама, које су га окарактерисале као „издају“ и акт који наноси огромну штету међуарапском јединству. Па, ипак, Југославија је оценила да је Египат сносио највећи део терета рата и да је зато његово легитимно право да приступи решавању блискоисточне кризе у складу са сопственим националним интересима. Споразум Египта и Израела је у Београду оцењен као „корак напред“ из дотадашњег стања „ни рат, ни мир“ које је превладало на Блиском истоку и које је сваког момента могло довести до опасне конфронтације међу суперсилама и ескалације насиља са несагледивим последицама по међународну безбедност и мир. Настojeћи да се не замери арапским земљама које нису одобравале овај потез Египта (Сирија, Јордан, Ирак, Алжир), југословенско руководство је, истовремено, наглашавало да ће стварна вредност споразума и дефинитивни суд о њему зависити од тога да ли ће ускоро уследити други слични кораци, посебно дезангажовање на Голану и стварање услова за повлачење Израела са свих окупираних територија и остваривање права палестинског народа на сопствену државу.⁵³

У Вашингтону су позитивно оценили реакцију југословенских званичника на потписивање египатско-израелског споразума. У том духу је било интонирано и писмо председника Форда Титу, 18. септембра 1975. године: „Са задовољством сам примио вест да је званични представник Ваше Владе оценио нови при-

52 Садржина споразума објављена је 1. септембра 1975, а три дана касније су војни представници САД-а, Израела и Египта, уз председавање команданта ванредних снага Уједињених нација на Голанској висоравни и Синају, генерала Енсиа Силасвуоа, потписали у Женеви пет докумената којима је прецизно регулисана ова материја. Египат и Израел су се обавезали да ће убудуће све своје спорове решавати искључиво мирним путем, без употребе силе (што се косило са договором Египта и арапских земаља да нема помирења са Израелом док он не повуче своје трупе са свих окупираних арапских територија). Споразумом је предвиђено повлачење Израелаца преко планинског ланца који се простира од севера према југу кроз Синајску пустињу, с тим да се коридор на коме се налазе ванредне снаге УН-а помери у том правцу. Поред тога, Израел се обавезао да преда Египту и важна нафтоносна поља Абу Родес и Рес Судар која су била од судбоносног значаја за египатску привреду. Потпуно повлачење Израела са Синаја (Израел је и даље задржао контролу на две трећине Синајског полуострва) требало је да буде остварено у року од пет месеци. Међутим, сада се напетост у арапско-израелском конфликту појачала на граници према Сирији, Голанској висоравни и западној обали Јордана. (*Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu, 1975, Beograd, 1976, str. 181-185, 402-404*).

53 *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu, 1975, Beograd, 1976, str. 181-185, 402-404.*

времени египатско-израелски споразум као 'позитиван корак и значајан тренутак за развој ситуације на Блиском истоку'. Ценим овакву оцену, господине председниче и знам да и Ви у овом споразуму видите, као и ја, пут ка праведном и трајном миру за све земље и народе на Блиском истоку. Овај споразум треба да буде праћен сталним напорима у циљу постизања напретка на другим фронтима, укључујући напоре да се покрену преговори између Сирије и Израела". Изражавајући истовремено и своје жаљење што су „неки покушали да оклеветају оно што је остварено споразумом“ (мислећи на арапске земље које су тај споразум окарактерисале као „издају“) – Форд се обратио Титу: „био бих Вам дубоко захвалан да другима пренесете Вашу мудрост и савет у том погледу, нарочито руководиоцима земаља као што су Ирак и Алжир, чији се глас веома слуша у арапском свету. Ваша подршка би сада могла представљати важан допринос да се очува одвијање мировног процеса.“⁵⁴

У политичким круговима у Београду испољена је спремност да се изађе у сусрет захтеву председника Форда који се односио на југословенску подршку реализацији египатско-израелског споразума у склопу контаката са арапским лидерима. Истовремено, испољено је и одређено незадовољство што је Форд у свом писму Титу, акценат ставио на позитивну одредницу југословенског става према том споразуму, а свесно игнорисао напомену да споразум може представљати позитиван помак у решавању блискоисточне кризе само уколико он буде увод у наредне кораке на том плану: споразум Израела са Сиријом и преговоре Израела са представницима Палестинске ослободилачке организације око успостављања независне палестинске државе.⁵⁵

Добра прилика да се још једном прецизира југословенски став по овом питању указала се пошто је, 25. септембра 1975. године, на иницијативу Стејт департмента, организована посета Милоша Минића Вашингтону и разговор са Кисинџером. Током разговора двојице министара иностраних послова, обострано је изражена сагласност о нужности настављања арапско-израелског дијалога и опасности задржавања статус-квоа на простору Блиског истока. Минић је изложио став Југославије „да, ако не би дошло до иницијативе за преговоре са Сиријом врло брзо и ако се не би пронашла било каква формула за отварање неке перспективе Палестинцима – ситуација би могла постати још гора него што је сада“. У том случају постојала би велика опасност „да се нови израелско-египатски споразум о дезангажовању сруши изнутра и споља“. Кисинџер се сложио са овом констатацијом и обавестио Минића да је САД покренуо акцију да, већ почетком новембра,

54 AJ, KPR, I-1/1124, Poruka Predsednika SAD Džeralda Forda – Predsedniku Republike Josipu Brozu Titu, 18. septembar 1975. godine.

55 AJ, KPR, I-5-c/29, Pregled depeša jugoslovenskih predstavnštava iz inostranstva, Vašington, br. 1390, 1490.

отпочну преговори Израела и Сирије око потписивања споразума о дезангажовању и раздвајању снага на Голанској висоравни. Али, пре тога морају разговарати са Израелцима и зато су позвали израелског премијера Исака Рабина (Yitzak Rabin) да дође у Вашингтон. Што се преговора са Палестинцима тиче, Кисинџер је напоменуо „да о томе не може да заузме званичан став“, али да је „сигурно да се у недоглед не могу игнорисати Палестинци“ и „да је проблем Палестинаца – проблем времена“.⁵⁶

Оно што је Минићу очигледно поприлично засметало током разговора са Кисинџером, била је склоност његовог саговорника да упорно потенцира и преувеличава улогу САД-а у склопу мировних иницијатива на Блиском истоку и да представља своју државу као јединог актера на међународном плану који може допринети изналажењу „трајног и праведног“ решења блискоисточне драме. Иако је с југословенске стране позитивно оцењено посредовање САД-а између сукобљених страна, упорно је истицана и негативна улога ове суперсиле у арапско-израелској конфронтацији. Југословенско руководство је сматрало да су Сједињене Државе, својом огромном војном и политичком подршком Израелу, омогућиле тој држави да пркоси напорима међународне заједнице и бројним одлукама УН-а у којима се инсистира на хитном повлачењу израелских трупа са окупираних арапских територија. Минић је указао Кисинџеру на потребу да се у решавање блискоисточне кризе, поред САД-а, укључе и други важни међународни актери. Напоменуо је „да смо ми желели да и несврстане земље преко својих представника учествују на конференцијама где се решавају питања Блиског истока“. Интересовало га је зашто се САД супротставља иницијативи СССР-а да се у Женеви одржи конференција о Блиском истоку на којој би активно учествовала и ова друга суперсила и све заинтересоване арапске државе, као и представници палестинског народа. Кисинџер је објаснио да би Израелци одбили да учествују на таквом скупу (због присуства Палестинаца) и да би он самим тим био осуђен на неуспех. Предност је давао „неформалним састанцима“, објашњавајући „да је проблем Женевске конференције тај, што ако дође до ћорсокака, то ће се претворити у 'гнојну рану', а код неформалних састанака може се рећи да ће трајати пет дана, могу да се воде са разним учесницима на један креативнији начин, док Женевска конференција има ограничену листу“. Неформалним састанцима би био обухваћен шири број учесника и у том контексту се „размишља и о контактима са ПЛО“.⁵⁷

После разговора двојице министара иностраних послова у Вашингтону, 13. октобра, Тито је одговорио на писмо председни-

56 AJ, KPR, I-5-b/104-20, Izveštaj o radnoj poseti potpredsednika SIV-a i Saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića Vašingtonu i razgovorima sa državnim sekretarom H. Kisindžerom 25. septembra 1975.

57 Исто.

ка Форда, које му је овај упутио још 18. септембра. У Титовој поруци још експлицитије су наглашене разлике у ставу Југославије и САД-а око модалитета решавања блискоисточне кризе. Наиме, Тито је, као и Минић, декларативно подржао потписивање египатско-израелског споразума, али је у први план истакао његову негативну страну. Тај споразум је окарактерисао као акт који доприноси јачању међународне позиције Израела у односу на арапске земље, чији су заједнички фронт и јединство сада ослабљени. По Титу, управо „јединство арапских народа представља један од најбитнијих фактора у постизању праведног мира и настављању садашњег процеса мирољубивог рјешавања кризе“, а „непопустљив став Израела – најважнију препреку ка миру“.⁵⁸

Стално истичући да изузетно цени „залагање и допринос“ америчког председника решавању блискоисточне кризе и наводну сагласност у ставовима Југославије и САД-а по том питању, Тито је у свом писму, заправо, изражавао свој песимизам у вези са могућношћу да се применом „америчке формуле“ елиминише ово жариште светске кризе. У том смислу, напоменуо је да „развој новонастале ситуације и поред постигнутих резултата и даље крије у себи многе неизвјесности и опасности које могу да угрозе мир, ако у најкраћем року не услиједи нови корааци, који би требало да осигурају повлачење Израела са свих територија окупираних 1967. године и остварење легитимних националних права арапског народа Палестине, укључујући и право на стварање националне државе. Само тим путем ће се осигурати независност и безбједност свих држава и народа овог региона“.⁵⁹

Супротстављајући се „парцијалним решењима“ и потискивању Југославије, Совјетског Савеза, инволвираних арапских држава и покрета несврстаности на маргину процеса решавања блискоисточне кризе, Тито је на крају свог писма истакао: „Истовремено, желим Вас увјерити да ће и СФР Југославија, у оквиру својих могућности, наставити са напорима у правцу убрзања кретања ка цјеловитом рјешењу овог проблема. Сматрамо, такође, да озбиљност и неизвјесност развоја ситуације на Блиском истоку захтијева свестрано ангажовање цијеле међународне заједнице, а прије свега непосредно ангажованих земаља у рјешавању кризе како би се избјегла евентуална нова ратна опасност и да се не би поново изневјериле наде напаћених народа овог региона.“⁶⁰

У неку руку, могло би се рећи да су Титова страховања око могућег неповољног епилога актуелне америчке стратегије решавања блискосточне кризе била потврђена даљим ширењем арапско-израелске конфронтације, које је уследило убрзо после

58 AJ, KPR, I-1/1124, Poruka Predsednika Republike Josipa Broza Tita – Predsedniku SAD Džeraldu Fordu, 13. oktobar 1975. godine.

59 Исто.

60 Исто.

ове размене гледишта југословенског и америчког председника. Преговори Сирије и Израела, које су Американци покушали да иницирају, пропали су због драматичне ескалације грађанског рата у Либану и због касније директне интервенције сиријске армије у тој држави и то на страни хришћанске милиције, а против Палестинца и муслиманске фракције. Такав обрт додатно је искомпликовао ситуацију на Блиском истоку и негативно утицао на и иначе све израженије нејединство унутар арапског света. Мирновни споразум између Израела и Египта закључен је коначно 17. септембра 1978. године, у Кемп Дејвиду, уз посредовање председника Џимија Картера (Jimmy Carter). То је уједно било и време када постепено долази до гашења биполарног детанта и када се испољава све агресивнији наступ нове америчке администрације према Совјетском Савезу. Током овог новог раздобља међународних односа, Сједињене Државе су битно промениле и свој прилаз политици и покрету несврстаности. Подвајајући несврстане земље на просовјетске, прокинеске и проамеричке, Картерова администрација је покушала да изазове поделе и конфронтације у покрету несврстаности чији је крајњи циљ било, заправо, разбијање покрета и паралисање заједничких акција несврстаних земаља у Уједињеним нацијама и у широј сфери међународних односа. У таквој ситуацији озбиљно је угрожен до тада релативно позитиван тренд унапређења југословенско-америчке сарадње, карактеристичан за завршну фазу арапско-израелског рата. Кулминацију таквог негативног обрта представљао је моменат када је амерички амбасадор Лоренс Силберман (Laurence Hirsch Silberman) проглашен непожељним у Југославији и потом, током лета 1977. године, повучен из Београда.

Summary

Dragan Bogetić, Ph. D.

Yugoslav-American Relations in the Shadow of the 1973 Arab-Israeli War

Key words: *Middle East, war, Yugoslavia, USA, Egypt, Israel, Tito, Kissinger, Ford, nonalignment, great powers*

The fragility of the Yugoslav-American platform for cooperation, formulated at two consecutive meetings by president Tito and president Nixon in Belgrade in 1970 and in Washington in 1971 became apparent immediately after the outbreak of the new fourth in a row Arab-Israeli War on 6th October 1973. Yugoslavia and the USA openly supported opposing sides in the armed conflict which led to serious disagreements and exchange of sever allegations between the countries.

The essence of the disagreement was, as it had been in the previous Arab-Israeli war, in the different Yugoslav and American perceptions of the very origins of the conflict and ways of solving it, that is, the two countries had different stands on who the main culprit for the outbreak of the conflict was and who should bear the responsibility for the conflict while the political activity of international community was focused on its resolution.

President Tito and his associates considered the cause of the periodical armed conflicts and crisis in the Middle East to be the refusal of Israel to respect the decisions and resolutions of the United Nations that demanded the withdrawal of Israeli troops from all Arab territories occupied in the 1976 June War. Belgrade took the stand that such an aggressive Israeli policy would have been impossible without the massive military and political support of the United States who by supporting the „aggressor“ partially took part in violating the UN decisions. Thus, the harsh Yugoslav anti-Israel campaign was also directed against the US Middle East policy.

The Yugoslav policy towards the Middle East and campaign against Israel, which was much more intense than the campaign in the Soviet Union or any other East European country was sufficient reason for a large doze of bitterness in Washington. The Yugoslav stand was seen as unwillingness of the Yugoslav leadership to respect „specific US national interests“ and harmonize its approach to crises hotspots in the world in the spirit of the officially proclaimed policy of nonalignment. Since Yugoslavia was an important stop in air bridge established by the USSR towards the Middle Eastern war zones in order to help the Egyptians and Syrians in the war operations against Israel-American political circles assessed that Yugoslavia was violating the key principle of nonaligned policy which was that it must not have bases on its territory of one of the two opposing blocks.

However the interest of both sides to overcome the existing disagreements was realized in 1974 and 1975 during the frequent meetings of top officials of both countries, especially through direct contact and talks between foreign affairs ministers Minić and Kissinger and presidents Tito and Ford. The result was that both sides softened their rhetoric regarding their different stands on the Middle Eastern crisis and raised awareness on the need to confront the fact that the existing differences must not be the source for mutual misunderstandings but the basis for the enhancement of their own strategies for the solution of the Arab-Israeli conflict. Thus, Ford and Kissinger accepted certain Yugoslav objections regarding their policy for the solution of the Middle Eastern issue („step by step” strategy), and president Tito accepted a mediatory role in the Arab world with the aim of reducing the „radicalism” of certain nonaligned countries towards the US peace mission and the initiative of certain Arab countries to „expel Israel from the UN”.